

■ Obr. 1

Okihede – bizoní
démon kmene
Mandanů, Severní
Amerika.

Šamanismus: Principy a podstata

Motto: ...Člověk věru dobře nesnáší, aby mu život byl jenom nějakým beztvářým útlakem, zmateným rejdištěm anonymních sil, věcí syrově unikavou a nečlenitelnou, které by měl být trpně vydán všanc docela bez svého místa a stání. I tvoří si formy, které tomuto životu přidávají smyslu a podoby... (Čapek 1949, s. 86).

■ Sandra SÁZELOVÁ

PřF MU Brno

1. Úvod

Na celém světě nebyl nikdy postaven šamanský chrám a nebyly vysloveny žádné náboženské doktríny, jež by byly později sepsány, a jichž by se člověk věřící v šamanismus⁽¹⁾ mohl dovolávat. Nikdo nepotkal šamanského kněze rozhodujícího o tom, co je a co není správné. Přesto, že šamanismus tvoří jen malinkatý ostrov uprostřed rozlehlého oceánu náboženských praktik a ideologií, je jednou z nejstarších technik extáze vůbec (Eliade 2004b). Šamanismus je aktem (Lommel 1965) odrážejícím náboženskou víru a bezprostřední zkušenost celé společnosti. Nikoliv jen prožitkem a nástrojem moci určité skupiny privilegovaných osob, jako je tomu v případě mnohých náboženství.

■ Obr. 2

Šamanský
rituál na hoře
Hajirakan, Tuva.

Šamanismus je jevem s dlouhou historií, během níž byli šamani často považováni za blázny. Nezřídka docházelo i k jejich pronásledování (Hoppál 1996). Jako „náboženství“ lovců byl šamanismus kdysi celosvětově rozšířen a vycházel z nezbytnosti vzít život, aby jiný zůstal zachován. Kosmická rovnováha byla tedy založena na myšlence nutnosti zaplatit za duše zvířat, která člověk potřeboval sníst (Duerr 1997).

Nejúplněji se šamanismus projevuje ve střední a severní Asii (Czaplická 1914), kde lidé věří, že šamanova duše je schopna opustit tělo a cestovat do jiných částí kosmu, zvláště pak do vyššího světa v nebi a nižšího světa v podsvětí. S vírou v tuto schopnost se setkáváme jen v některých koutech naší planety. V těchto případech mluvíme o pravých šamanských společnostech a kulturách, jako je tomu například u některých indiánských kmenů Severní a Jižní Ameriky nebo u domorodého obyvatelstva Austrálie a Oceánie, v jižních oblastech saharské pouště a na Předním Východě (Färugi – Sopher 1974). Širší definice šamanismu zahrnuje každou osobu, která dokáže kontrolovat svůj stav v průběhu transu, a to itehdy, když trans nezahrnuje přímo cestu duše, jako je tomu například u korejských šamanek (Bou-Young 1996) či šamanů z jižní a jihovýchodní Asie (Vitebsky 1996).

Při vyslovení výrazu šaman si většinou vybavíme taková synonyma jako kouzelník, medicínman a čaroděj. Při volbě těchto slov se však musíme mít na pozoru, neboť nás vedou k pojmu nesmírně složitěmu a zároveň nepřesnému (Eliade 2004b). Šaman je sice kouzelníkem, jenže ne každý kouzelník může být označen za šamana. Podobně je tomu i v případě medicíny – léčitele; jen šaman totiž při uzdravování používá techniky, které jsou vlastní pouze jemu. Šaman opouští své tělo prostřednictvím transu a pod-

niká tak sestupy do podsvětí či naopak výstupy na nebesa, aby zde našel „ztracenou“ duši nemocného a přivedl ji zpět na zem. Šaman dokáže rovněž navázat spojení s duchy přírody i s dušemi mrtvých a doprovází je do „Říše stínů“. Je však nezbytné zdůraznit, že na rozdíl od posedlých osob se šamani nestávají hračkou svých pomocných duchů, ale mají je plně pod vědomou kontrolou.

Po většinu své existence žijí šamani jako všichni ostatní členové komunity; loví, vaří, zahradníčí a zastávají všechny domácí práce. Přesto se od zbývajících příslušníků odlišují intenzitou svého prožitku. Šamani jsou dokonalými odborníky na lidskou duši – znají její tvar i osud, protože jedině oni ji „vidí“ (Hoppál 1997). Šaman nepopírá, že má spojení s jiným světem, jenž pro něj představuje pravou podstatu věcí a pravou příčinu událostí v našem reálném světě, a že míra pochopení jeho nazírání záleží pouze na našem vnitřním pohledu na šamanovu realitu (Harner 1996).

Pro blaho komunity musí šaman usilovat o poznání toho, jak je svět řízen. Ve chvíli, kdy porozumí přírodním zákonům, je schopen s pomocí duchů donutit běh událostí tak, aby změnil svůj směr. Šamanova síla je velká, svůj původ má v říši duchů a tkví především v pradávnejší schopnosti uvést se do transu. Do stavu, kdy je člověk schopen překročit sama sebe a vydat se do vícerozměrných světů, které jsou pro vědomí běžné reality uzavřeny (DeKorne 1997). Druhotně se pak šamanova síla odráží v rituálních předmětech,⁽²⁾ písních nebo jiných podobných činnostech, jakými jsou například tanec, bubnování aj. Za tuto vnitřní sílu je ovšem třeba zaplatit velmi vysokou cenu. Lidé na Sibiři, v Mongolsku a jinde na světě se přímo děsí toho, že je duchové povolají, aby se stali šamany. Jejich odmítání plyne jednak z míry osobní oběti a jednak z toho,

- (1) Slovo „šaman“ má svůj původ v evenském výrazu šaman (tzn. „ten, který ví“), jenž byl posléze prostřednictvím ruštiny převzat i do jiných jazyků (Eliade 2004b).
- (2) Tyto posvátné předměty slouží k přivolávání energií, neboť jsou hmotným ztělesněním konkrétních duchovních vlastností. Jsou tedy hmatatelnou historií, připomínkou duchovních sil a moudrosti nejen jedince, nýbrž celého kmene (Freke – Wa’Na’Nee’Che’ 2000). Je však nezbytné si uvědomit, že všechny tyto předměty a s nimi související rituály jsou zde zejména pro šamanovy klienty a diváky, kteří nejsou tak dobře duchovně „vzděláni“ jako on. Samotný šaman by teoreticky žádný z těchto předmětů nepotřeboval (Achtenberg 1994).

že šamanova síla je živena z duševní síly jeho rodiny, kdy je bezděky sám život i z jeho příbuzných (*Lintrop 1996*).

Přesto zůstává duševní síla nepolapitelná a část vždy uniká i mimo šamanovu moc. Je velmi těžké ji získat a naopak velmi lehké ztratit. Tato ztráta je vždy zaplácena pomatením šamanovy mysli či jeho smrtí (*Eliade 2004b*).

2. Budoucí šaman

Šamanské schopnosti může mít člověk buď od narození a později u něj musí být probuzeny. Nebo může mít dotyčný vnitřní potenciál k šamanství. K plné seberealizaci mu však chybí potřebná síla. Většina kulturních tradic zdůrazňuje, že si duchové sami rozhodnou, kdo se stane budoucím šamanem (*Vitebsky 1996*). Mezi dva základní způsoby získávání šamanů řadíme:

1. zdědění šamanského povolání a
2. spontánní vyvolení (*Eliade 2004b*).

Starý šaman po sobě mnohdy zanechá celou řadu potomků, příbuzných a potenciálních následovníků, a není tudíž potom jasně, komu z nich by měla být jeho moc a síla dále předána. Duchové tohoto šamana pak mohou nekontrolovaně bloudit po světě a při hledání nového hostitele šířit různé nemoci. Pokud potomstvo existuje, dává šamanův duch přednost příbuzným z matčiny strany,⁽³⁾ jak je tomu například u sibiřských etnik (*Lintrop 1996*). Je pozoruhodné, že pokud mužský potomek sibiřského šamana přijde o své zuby, ztrácí nadobro dědické právo být novým šamanem (*Eliade 2004b*).

O novém šamanovi může také rozhodnout případná nehoda. Bohové si tak sami vyberou budoucího šamana zásahem blesku, pádem pod led, kamením spadlým z nebe nebo prostřednictvím hadího uštknutí. Můžeme se rovněž se-

tkat i s případy jedinců, jež se stali šamany z vlastní vůle, jako je tomu například v Severní Americe či Austrálii nebo z vůle klanu (*Eliade 2004b*). V horní Amazonii si lze šamanskou moc dokonce koupit (*Vitebsky 1996*). Tito šamani jsou však vždy považováni za méně mocné než-li ti, kteří toto povolání zdědili nebo následovali výzvy bohů a duchů. I pro zvolení těchto „nižších“ šamanů je však nezbytná jejich extatická zkušenost a souhlas duchů (*Lintrop 1996*).

3. Zasněžení

Šamani – muži nebo ženy – jsou vyvoleni duchy, kteří je při zasněcovacím obřadu symbolicky zabíjejí, aby je mohli vzápětí přivést k novému životu (*Volk 1997*). Mezi nejčastěji popisovaný obraz patří výjev duchů z podsvětí, kteří nejprve adepto-vo tělo rozkouskují a poté mu jeho vnitřní orgány, útroby a kosti opět obnoví. Příčinou tohoto počínání je jednak snaha poskytnout adeptovi co nejlepší vlastnosti, jakými je například pronikavější zrak či schopnost hlubší vnímavosti, a jednak je to touha nechat budoucího šamana zapomenut na jeho minulý život (*Eliade 2004a*). Pouze tímto způsobem totiž dojde k vědomé proměně adepta ve skutečného šamana, jehož nové síly a schopnosti povedou k pochopení podstaty světa, a ke zformování nové perspektivy, skrze niž bude šaman pohlížet na svět kolem sebe (*Vitebsky 1996*). Individuální iniciace je nakonec završena adeptomým výstupem na nebesa a rozhovorem s duchy nebo dušemi mrtvých šamanů. Prostřednictvím této zkušenosti je šamanova osobnost plně povznesena na vyšší úroveň a může proto začít přijímat pomocné duchy, kteří mu na cestě do jiných světů pomáhají. Šaman dále získává schopnost rozpoznávat zlé duchy, zobrazující záporné stránky své či pacientovy osobnosti. V menším rozsahu bývá šamanova iniciální smrt symbolicky zopakována nebo alespoň připomínána při každém jeho budoucím magickém úkonu (*Eliade 1998*).

Přípravné období individuálního zasněžení bývá velmi často završeno iniciací veřejnou. To znamená, že se novému šamanovi dostane obřadního uznání a to nejen od starých mistrů, ale i od celého společenství (*Eliade 2004b*).

4. Trans – stav mezi spánkem a bděním

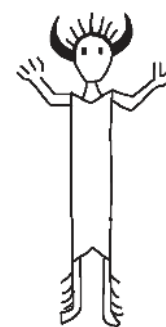
Schopnost vytržení nebo-li extáze je každému člověku vrozená podobně jako spánek. Bdělý stav mysli není proto pouze jedinou, i když někdy až příliš zdůrazňovanou funkcí lidského mozku. Je ale také pravda, že ne všichni lidé mohou dosáhnout transu s takovou lehkostí a umem jako právě šamani (*DeKorne 1997*).

Žádný šaman světa nevděčí za svou sílu a společenskou vážnost tomu, že trpí epileptickými či hysterickými záchvaty, jak se dříve domnívali mnozí etnologové (např. A. Ohlmarks⁽⁴⁾ aj.) ale tomu, že své záchvaty dokáže ovládnout (*Eliade 2004b*). V širším náboženském kontextu jsou proto nervová choroba, tělesná vada aj. jen vnějšími znaky toho, že takto postižení jsou přímo vyvoleni bohem, duchem předka apod. Vyvolení se od komunity odlišují v tom, jak intenzivně prožívají posvátno a současně v tom, jak je prožívá i sama náboženská forma, která si je vyvolila (*Eliade 1997*).

V souvislosti se změnami stavu vědomí, jež dosahují šamani během své praxe, zavedl americký etnolog M. Harner pojem **SSC** (z angl. Shamanic States of Consciousness

■ Obr. 3
Dřevořez
šamanovy iniciace
– Aljaška.

■ Obr. 4
Hatenchao
– Sluneční bu-
volí muž, Severní
Amerika.

■ Obr. 5
Odras
šamanských
elementů
v sibiřském
folkloru.

(3) Celosvětově jsou šamanky přijímány jako mnohem mocnější než-li jejich mužští kolegové. Ženy mají k šamanství nadání od přírody, neboť mají na svém těle o jeden otvor víc. Jím mohou přijímat své pomocné duchy. (Czaplická 1914). Proto se u žen všeobecně doporučuje, aby se staly šamankami až po prvním porodu, neboť tak vzrůstá jejich duchovní síla (*Eliade 2004b*). S tím souvisí tradice mužského transvestismu, v níž má mužský šamanský oděv výrazné typicky ženské prvky jako například zdůrazněná prsa, oblé boky ad. Tito nositelé mužských i ženských znaků, jsou pak všeobecně vnímány jako ti nejmocnější (*Vitebsky 1996*). Mezi severoamerickými Indiány jsou nazýváni mohavsky berdače či navajsky nadle „ten, jenž se transformoval“. V podstatě se ale s touto tradicí setkáme i jinde na světě. Například šamani sibiřských Čukčů se dokonce i jako ženští duchové chovají (*Eliade 1997*).

(4) Ohlmarks, Ake (1939): Studien zum Problem des Schamanismus. Kopenhagen.

■ **Obr. 6**
Peruánský
ayahuascero
během rituálního
vykuřování jaguáří
lebky.

„šamanské stavy vědomí“) (Harner 1980). Šamani těchto stavů změněného vědomí nejčastěji dosahují za pomoci bubnování, fyzické či senzorické deprivace a po požití halucinogenních rostlin. Cílem jejich SSC je podniknutí extatické cesty za obnovením ztracené rovnováhy ve společnosti (Harner 1994).

Pro navození SSC využívají šamani rozličných technik, přičemž většina z nich je založena na hypo- nebo naopak hyperstimulaci. Rozdíly mezi nimi nespočívají jen v intenzitě daných prožitků, ale i ve stupni zachování paměti šamanů, či v míře škodlivosti vedlejších účinků atd. (Achtenberg 1994).

4.1 Zvuková stimulace a tanec

Vibrační energie rytmického bubnování, pentatonická melodie, obsah doprovodných zpěvů, a rovněž i extatický tanec; to vše je vyjádřením proudící síly, která šamanovi umožňuje vypravit se kdykoliv na extatickou cestu. Šamané z celého světa tak jednoduše přišli na způsob, jak lze za pomoci zvuku a pohybu snadno získat potřebnou rychlost pro hlubší kvalitu svého vnímání.

■ **Obr. 7**
(vpravo) Tuvínští
šamani Mokur-
Ool a Anissia
během rituálu
uvnitř jurty.

Hluboké tóny velké ozvučné plochy šamanského bubnu ovlivňují dlouhé kosti a větší části těla a velmi vysoké frekvence neidentických párových plíšků, které jsou vyrobené ručně, mají schopnost ovlivňovat jednotlivé buňky a neurony (Marek 2000).

Síla šamanových písní spočívá v tom, že během svého zpěvu šaman vypráví o všem, co se kolem něj děje při letu do nebes či sestupu do podsvětí. Neopomene se tak zmínit ani o překážkách, které mu stojí v cestě, neboť již jen jejich popsání vede k jejich odstranění (Eliade 2004). V jazyce běžné reality však pro tyto písně většinou neexistuje překlad. Tím se šaman cíleně vyhýbá běžně používanému logickému programu mozku a propojuje se s jeho intuitivnější částí (Marek 2003).

Všechny šamanské melodie jsou postaveny na pentatonické stupnici. Každý pomocný duch má svůj charakteristický melodický motiv, který šaman musí přesně zazpívat tak, aby mohl příslušného ducha vyvolat. Duchové, promlouvající šamanovými ústy, pak ve své melodii rovněž odpovídají, čímž je potvrzena jejich identita. Naproti tomu písně zpívané na pohřbech se záměrně vyhýbají jakékoliv melodii. Jedině monotónní litanie totiž mohou nebožtíkova ducha ochránit před zlými duchy (Vitebsky 1996).

Fyziologická odpověď na akustickou stimulaci se výrazně projevuje na zpomalení srdečního tepu, poklesu krevního tlaku a svalového napětí (Achtenberg 1994). Na EEG je pozorována zvýšená mozková aktivita ve fázi alfa a théta (frekvence 0,8 – 5,0 cyklů za sekundu) (Trojan 1999). Během tance se účinky zvuku ještě prohloubí, neboť se do mozku šíří i stimuly z rovnovážného vestibulárního aparátu (Marek 2003).

4.2 Užití posvátných rostlin

Šamani celého světa využívají rostliny různých rodů a druhů, jež však obsahují velmi podobné terapeuticky účinné látky. Jejich síla je uctívána jako božský dar, neboť rostlinní duchové pomáhají najít cestu k jiným skutečnostem a mosty do mystického prostoru mimo čas (Fisher-Rizziová 1998).

V rámci šamanismu byl objeven tzv. princip synergie. Šamani totiž přišli na to, že k tomu, aby mohli uvolnit určitou rostlinnou substanci, musí k ní přidat další aktivní látku obsaženou v jiné rostlině. Z chemického hlediska to znamená, že se naučili přidávat alkalické substance k nerozpustným či těžko rozpustným solím neúčinných látek, a tak je převést na soli rozpustné a tudíž účinné. Z toho důvodu přidávají jihoameričtí Indiáni například k listům koky alkalickou substanci, zvanou **llpita**, jež obsahuje zejména zpopelněný amarant, aby z nich mohli vzápětí vyextrahovat kokain. Při farmaceutickém zkoumání bylo dále zjištěno, že šamani ve Střední a Jižní Americe jsou přímo mistry ve šlechtění rostlin, neboť jejich kultivované exempláře psychoaktivních rostlin mají většinou mnohem vyšší koncentraci účinných látek než rostliny rostoucí planě (Rätsch 1999).

Je nezbytné si uvědomit, že ačkoliv je tato technika extáze používána jako nejrychlejší cesta k dosažení **SSC**, přesto ji šamani neupřednostňují před jinými způsoby. Chemické látky obsažené v halucinogenních rostlinách sice mohou napomoci při rozšiřování vědomí, avšak konečné mystické reality není možné s jejich pomocí dosáhnout (Furst 1996).

4.3 Fyzická a senzorická deprivace

Přestože moderní medicína považuje cílené deprivace za zdraví škodlivé, šamani jich hojně využívají k nalezení cesty pro své rituály. Půst, nespavost, hyperventilace, sexuální

abstinence aj. mají totiž schopnost zapříčinit signifikantní fyzický a mentální posun za pomoci dehydratace, hypoglikémie, elektrolytové nerovnováhy či ztráty senzoryckých podnětů (Achtenberg 1994).

5. Role šamanů v kontextu jejich společností

Šaman je nepostradatelný při všech obřadech týkajících se zkušenosti lidské duše, která má tendenci opouštět tělo. Stává se snadnou kořistí démonů a čarodějů a po smrti vyžaduje odvedení do podsvětí. Proto je šaman, posvěcený iniciací a mající své pomocné duchy, jedinou lidskou bytostí, která se za duši může vydat do mystických krajů, aniž by v těchto nebezpečných končinách plných nástrah terénu a nepřátel zabloudil (Hoppál 1997).

Šamanův duch cestuje bez ochrany svého těla (Achtenberg 1994). Na cestě na něj číhá řada živých a vědomých protivníků, kteří jej mohou vyzvat na zrádný souboj. V této duchovní potyčce musí šaman změnit svou chytrost a sílu s důvtipem soka. Pokud neuspěje, zůstanou jeho rozházené kosti ležet podél cesty tak, aby zastrašily jeho případné následovníky (Vitebsky 2004). Pakliže uspěje, přinese úlevu nejen sobě, ale i celému společenství, neboť je předurčen k tomu, aby lidem kolem sebe ulehčoval jejich nesnáze a dovedl je tak zpět k rovnováze (Eliade 2004b).

5.1 Nemoci a jejich léčení

Zdraví člověka je v šamanských společnostech vnímáno jako harmonie ve všech životních rovinách, od správné výživy, přes dobré přátele, až po úspěch v lovu a boji. Ve své podstatě vychází z myšlenky rovnováhy mezi láskou a nenávistí, mezi dáváním a bráním, a to nejen v rámci jednotlivce, ale i celé společnosti. Pokud je tento soulad porušen, člověk bez prodlení onemocní (Hoppál 1997).

Šamanský obřad má po celém světě zpravidla čtyři fáze:

- a) šaman vyzývá své pomocné duchy,
- b) s jejich pomocí objevuje příčinu nemoci,
- c) odstraňuje tuto příčinu,
- d) vystupuje na nebesa a znovu obnovuje ztracenou rovnováhu (Harner 1994).

Všichni šamani se shodují na tom, že nejobtížnější částí je rozpoznání protivníka. Musí totiž přesně rozpoznat jeho původ, aby tak mohli určit moc svého soupeře a z ní vyplývající jeho schopnosti. Nemoci mají v šamanském světě jen omezený počet příčin. Může dojít ke ztrátě ducha nebo do pacientova těla může vniknout cizí předmět a nebo může nemoc zapříčinit porušení tabu (Vitebsky 1996).

Ve chvíli, kdy šaman nemoc identifikuje, může s ní komunikovat. Říká jí, že nekoná dobře a vybízí ji k opuštění pacienta. Jestliže nemoc nechce dobrovolně odejít, musí šaman sáhnout k tvrdším prostředkům (Gottwald – Rátsch 1999). V podstatě se šamanské léčitelství provádí dvěma způsoby. První je dodáním něčeho, co nemocnému chybí, a druhý pak zase odstraněním něčeho, co do těla nepatří. První způsob léčby nevyžaduje extatickou cestu, neboť je využíván pro nemoci lokalizované, u nichž se pracuje zde na zemi (Harner 1994). Šaman u těchto potíží totiž vidí jejich duchovní povahu v barvě aury nemocného. Podle této barvy nalezne bylinu s příslušným odstínem aury, a ta pak působí léčivě (Freke – Wa'Na'Nee'Che' 2000).

Druhá technika již extatickou cestu zahrnuje, neboť jejím výsledkem má být obnovení něčeho, co bylo ztraceno, nebo v těle zcela chybí. Kvůli posílení nemocného hledá šaman v jiném světě jeho strážné zvíře, které je spojeno se ztrátou síly. Jeho nalezením se šaman přiblíží i k příslušnému energetickému spojení s vesmírem, jež má ochrannou moc a obnovuje ztracenou vnitřní i vnější rovnováhu (Harner 1994).

■ Obr. 8
Snový svět.

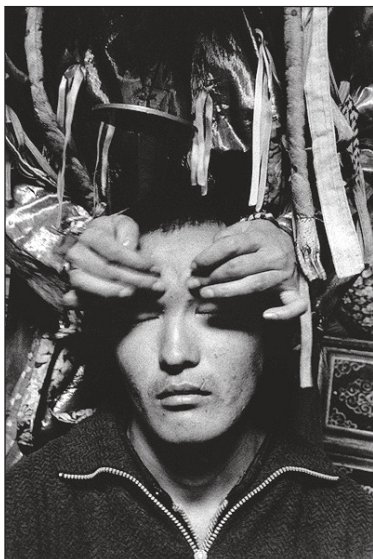
5.2 Povinnosti vůči mrtvým

Vztah k mrtvým má u šamanských etnik dva velmi protichůdné typy chování. Nedávno zemřelých se lidé obávají, ale od dávno zesnulých naopak očekávají ochranu. Strach je podnícen tím, že většina mrtvých odmítá přijmout svou novou existenci – chtějí se vrátit zpět ke svým bližním. Právě tato snaha však narušuje duchovní rovnováhu společnosti (Eliade 2004b). Duch, jenž se ještě nezačlenil do říše mrtvých, se snaží vzít si s sebou svou rodinu, přátele a dokonce i svá stáda. Zkrátka chce pokračovat v tom životě, jaký vedl na zemi, a odmítá se smířit s novým údělem. Mnoho etnik (např. Teluete) věří, že pokud vdova, děti

■ Obr. 9 Apuy
– bytůstka, Peru.

- (5) Vedle šamanů mohou působit i rozliční kouzelníci. Tito jsou však většinou výhradně specializováni na přilákání zvíře. To znamená, že léčbou lidské duše se naopak, na rozdíl od šamanů, vůbec nezabývají. Příkladem mohou být tzv. „antilopí kouzelníci“, žijící mezi severoamerickými Šošony a Paiuty, kteří svými písněmi lákají stáda vidlorohy americké (Hultkrantz 1998).
- (6) Fenomén šamanismu bychom měli nejprve plně pochopit prostřednictvím současné etnologie, abychom mu mohli porozumět v archeologickém materiálu.
- (7) Každodenní vztah člověka s přírodním prostředím vedl ke zformování jedinečného pohledu na svět, v němž nejen živé, ale i neživé věci jsou obdařeny svou duší. Tento pohled nazýváme animismem a je jednou ze zásadních myšlenek provázejících šamanismus (Hoppál 1997).

■ Obr. 10
Tuvinský šaman
při léčení
pacienta.

nebo přátelé zemřou zanedlouho po něčí smrti, vzal si mrtvé jejich duše s sebou (Vitebsky 1996).

Jedině šaman jako pravý psychopomp může tuto cestu podniknout, neboť zná dobře cestu do podsvětí. Jen on je schopen chytit nepolapitelnou duši zemřelého a dovést ji tam, kam patří. U některých etnik (např. Altajců, Něnců) doprovází šaman mrtvé na onen svět vždy na konci pohřební hostiny. U jiných (např. Evenků) je volán pouze tehdy, když mrtvý i po uplynutí obvyklé lhůty dále straší na místech obývaných živými (Volk 1997).

5.3 Přivolávání zvířete

Většina loveckých společností věří, že plodnost lidí i zvířat jsou vzájemně spjaty. Tato představa plodnosti, neznající hranic, má přesně dány zásoby životní síly, a proto je nutná jakási cílená „recyklace“ duší. Za tímto účelem se konají podněcující obřa-

■ Obr. 11
(vlevo) Brazílský
šaman.

dy, zvané „obnova života“, v nichž se šaman⁽⁵⁾ i tančící lovci pokoušejí vličit se duchům, s jejichž pomocí zvířata znovu ožívají (Duerr 1997).

Tuto shovívavost duchů zajišťuje i pravidelné obětování části uloveného zvířete. Například eskymáčtí lovci vhadzují zpět do moře tulení játra a ledviny. Amazonští Desanové zase věří, že lovená zvířata musí být vykoupena cenou lidských životů (Vitebsky 1996). Za svůj úspěšný lov nabízí duchům duše lidí z okolních kmenů. Propukne-li v některé z vesnic epidemie chorob, je vždy přičítána tomuto šamanskému „obchodování“ (Eliade 2004b).

5.4 Ochrana obce

Spojení šamana s násilím je velmi výrazné v období války a jiných konfliktů s okolními kmeny. Nejčastěji využívají agresivity duchů docela malá společenství (např. peruánští Ačarové nebo kmen Baruya z Nové Guineje), která postrádají pevnou společenskou strukturu a tvrdou ruku schopného náčelníka. Šamanova schopnost uzdravovat závisí pouze na schopnosti zabít. Útočné projevy se dějí prostřednictvím šipek, které jsou nezničitelné. Léčit je může jen takový šaman, který vlastní stejnou šipku, jakou použil útočník. Tu vrazí do pacientova těla, aby rozpoznala svou družku a pomohla ji vytáhnout ven. Aby byla léčba opravdu účinná, musí šaman onu útočnou šipku vzápětí vyslat na někoho jiného (Vitebsky 1996).

6. Šamanismus – možnosti odrazu v paleolitu⁽⁶⁾

Šaman - léčitel, psychopomp a umělec - je pamětí svého lidu (Hartman 2004). Svými písněmi šaman připomíná ztracený rajsý stav (Eliade 1998) - prvopočáteční rovnováhu mezi lidmi, zvířaty a jejich prostředím⁽⁷⁾ (Hoppál, 1997). Je pokladnicí kmenové moudrosti (Eliade 2004b), ztělesněním tradice a společenské sounáležitosti (Lintrop 1996).

V současnosti je šamanismus převážně spojován s lovecko-sběračskými populacemi z různých částí světa (Vitebsky 1995). Poprvé byl popsán v 17. století evropskými cestovateli putujícími po východní Sibiři. Jeho základní principy nastínili již čínští

kronikáři na počátku 1. tisíciletí n. l. (Färugi – Sopher 1974). Jak to ale vypadalo v době časově vzdálenější? Podle rumunského historika náboženství, Mircei Eliadea, je šamanismus nejstarší technikou extáze (Eliade 2004b). Přesto však, můžeme použít naši „moderní“ zkušenost se šamanismem i ve spojitosti s paleolitickými lovci-sběrači (Gosheron 2004)? Pokud ano – je vůbec možné spolehlivě datovat duchovní jev?

Takřka u každého národu světa bychom našli mýtus vzpomínající na prvopočáteční chaos, který se proměnil v přírodní řád. Avšak tento rovnovážný stav netrval věčně a ještě za úsvitu věků byl náhle ztracen (Eliade 1998). Právě v důsledku toho si lidé začali klást otázky po vlastní existenci. To byl pravděpodobně nezbytný podnět k tomu, aby se mezi lidmi vydělila úzká vrstva obzvláště nadaných jedinců, kteří se těmito otázkami zabývají „profesionálně“ (Hartman 2004). Rajsý stav totiž může být znovuobnověn prostřednictvím posvátné zkušenosti. Pak se stává nesmrtelným, stejně jako ten, kdo ho opět prožívá (Eliade 2004a).

7. Závěr

Šaman je průvodcem duší a jako takový může zprostředkovat změněný stav vědomí nejen sobě, ale i dalším lidem (Grof 1996). Své místo má tedy tam, kde se jedná o konkrétní problémy duše. V opačném případě se většina náboženského života společnosti obejde bez jeho služeb (Hoppál 1996). Italský etnolog Ernesto de Martino se domnívá, že pro šamany a jejich duchy je místo pouze ve světě, kde vládne nejistota. Kde lidé musejí každický okamžik bojovat o to, aby si „zajistili“ svou přítomnost (Martino 2002). Domnívám se, že to je vysvětlení, proč jsou šamané neustále potřeba, neboť se vždycky najde člověk, v jehož životě, dříve či později, převládne duchovní nejistota...

„...Já jenom kráčím po cestách, které mají srdce. Po kterékoliv cestě, která má srdce. Po nich putuji a jediné, co mě zajímá je, abych je prošel až na sám konec. A jak tak jdu, tak bez dechu jenom zírám a zírám“ (Castaneda 1997, s. 11).

Literatura

a zdroj obrázků v internetové verzi časopisu na adrese: <http://fhs.uhk.cz/archeologie>.